

i Spanien. Tilsammen var disse tre mænds politiske indflydelse så stor, deres klientskarer så omfattende, at de kunne styre staten, når blot de var enige.

Crassus blev dræbt i ÷53 under en krig i Mellemøsten, og derefter vaklede alliancen mellem Cæsar og Pompeius. Som statholder i Gallien fra ÷59 til ÷49 gennemførte Cæsar en serie vellykkede felttog, der bragte det nuværende Frankrig og Belgien under romersk herredømme. Det styrkede hans position så meget, at Pompeius og senatet sluttede sig sammen for at forhindre ham i at tage magten i staten. Cæsar svarede med at marchere mod Rom med sine soldater. I den efterfølgende borgerkrig sejrede Cæsar, han udnævntes til diktator i ÷47, og i ÷44 erklærede han sig for diktator på livstid.

Cæsar gennemførte en serie reformer, der styrkede hans egen magt og svækkede den gamle nobilitet. Han udnævnte en lang række af sine egne folk til senatet og gav borgerskab til mange provinsboere, der havde støttet ham under borgerkrigen. Samtidig bosatte han sine mange veteraner i kolonier rundt omkring i romerriget.

Cæsars syntes at være på vej til helt at afskaffe republikken. Der opstod mistanke om, at han planlagde at gøre sig selv til konge.

En stor gruppe senatorer lavede en sammensværgelse mod ham og dræbte ham ved et attentat d. 15. marts ÷44. Attentatmændene håbede derigennem at redde republikken, men i stedet udløste de en ny borgerkrig.

Vincenzo Camuccini: Cæsars død. Udsnit fra et fantastisk maleri fra 1700-tallet.

7. Sueton (ca. 75-150), romersk historiker, om mordet på Cæsar

"Det er den almindelige mening, at han misbrugte sin magt og med rette blev myrdet. Han tog nemlig ikke blot mod alt for store hædersbevisninger: konsulatet uden tidsbegrænsning, diktaturet på livstid, opsyn med sædeligheden, hvortil kommer "Imperator"* til fornavn, "Fædrelandets Fader" som tilnavn, statue blandt kongerne og et ophøjet sæde i teatret; men han tillod også, at man tilkendte ham udmærkelser ud over, hvad der tilkommer et menneske: guldstol i senatet... templer, altre, statue ved siden af gudernes, ... samt at en måned fik navn efter ham**. Desuden overtog eller bortgav han embeder efter forgodtbefindende."

*Hæderstitel, der gives til en sejrende feltherre

** Måneden juli efter "Julius" i Gaius Julius Cæsar.

Augustus – den første "Cæsar"

Cæsars adoptiv søn Octavian stod som arving til Cæsars enorme formue og til hans store klientskare. Sammen med Cæsars næstkommanderende, Antonius, nedkæmpede han hurtigt Cæsarmorderne.

Dernæst delte de magten, så Octavian herskede over den vestlige del, Antonius over den østlige del af romerriget, men snart udbrød der krig mellem de to.

Antonius havde allieret sig med den hellenske ægyptiske dronning, Cleopatra, som Cæsar havde fået indsat på den ægyptiske trone på bekostning af hendes bror. Hun tilhørte den makedonske herskerslægt ptolemæerne, der havde haft herredømmet over Ægypten siden ÷323. Hendes forfar, Ptolemæus d. 1., havde været general under Alexander den Store og var i ÷323 blevet indsat som hersker over Ægypten. Hun havde været Cæsars elskerinde og havde fået en søn, Cæsarion, som hun hævdede, at Cæsar var far til. Med Antonius fik hun 3 børn. Antonius' samliv med Cleopatra gjorde ham sårbar over for Octavians propaganda. Det kunne se ud som om, Antonius og Cleopatra ville skabe et selvstændigt rige i Roms østlige provinser.

I et stort søslag ved Actium vest for Grækenland blev Antonius og Cleopatra besejret, og de begik selvmord. Cæsarion blev myrdet på Octavians ordre. År ÷31 stod Octavian som hersker over Rom.

Octavian udråbte sig ikke til konge og gjorde sig heller ikke til diktator. Han lod republikken fortsætte. Der afholdtes folkeforsamlinger og valgtes embedsmænd, og senatet holdt møder. Den reelle magt lå imidlertid hos Octavian, der tog navn efter sin adoptivfar og kaldte sig Cæsar. Senere fik han hædersnavnet "Augustus", den ophøjede.

Kejser Augustus med en borgerkrone af egeløv, en belønning for at han afsluttede borgerkrigen. Samtidig buste.

8. Af Augustus' politiske testamente

Augustus' politiske testamente indhuggedes i sten ved hans mausoleum i Rom. Det blev desuden indgraveret på kobberplader, som blev opstillet i byer rundt omkring i riget.

"I Marcus Marcellus' og Lucius Arruntius' konsulat (÷22) blev diktatorposten mig tilbudt af folket såvel som af senatet ..; men jeg tog ikke imod den. Under den meget alvorlige kornmangel undslod jeg mig ikke for at overtage kornadministrationen, og denne bestred jeg på en sådan måde, at jeg i løbet af få dage befriede hele vort samfund for den rådende frygt og fare takket være de udgifter, jeg påtog mig, og den omsorg, jeg udviste.. Ved den lejlighed blev konsulatet tilbudt mig .. så længe jeg levede; men jeg tog ikke imod det.

...

Efter at jeg havde gjort ende på borgerkrigene og med alles tilslutning fået enevældig magt, lod jeg i mit 6. og 7. konsulat (÷28 og ÷27) staten overgå fra mit herredømme til senatets og romerfolkets frie rådighed. Som tak for denne fortjeneste fik jeg ifølge senatsbeslutning navnet Augustus."

Augustus' magtressourcer var overvældende. Han var legionernes øverstkommanderende, hans klientskare var kolossal, og det samme var hans formue. Ægypten var blevet gjort til hans privatejendom. Augustus var statens og senatets førstemand, og han fremstillede sig selv som republikkens frelser og velgører og ikke som dens behersker, hvad han dog reelt var. Hans ord var lov.

Augustus døde i 14. Han herskede altså i over 40 år, og i den lange periode havde romerriget fred for indre konflikter. Der herskede ro og stabilitet. Forestillingerne om en tilbagevenden til republikken var opgivet. Rom havde fået et enmandsstyre, og navnet Cæsar blev forvandlet til en titel: kejser.

Kejsertiden fra 14 til 193

Augustus udpegede sin stedsøn Tiberius til sin efterfølger, og i de første årtier (14-68) forblev kejserværdigheden i Augustus' slægt. Der udviklede sig imidlertid ikke nogen stabil tradition for tronskifte. Flere kejsere blev myrdet eller blev tvunget til at begå selvmord, og afløseren overtog magten som et resultat af hofintriger, hvor prætorianergarden, kejserens livvagt, spillede en vigtig rolle.

I det andet århundrede – fra 96 til 193 – fungerede det såkaldte adoptivkejsersystem. Den siddende hersker valgte sin efterfølger og adopterede ham. Det var en velfungerende form, der gav stabilitet. Der var ingen tvivl om tronfølgen, og i næsten 100 år var de romerske kejsere højt kvalificerede mænd. Senatet skulle give sin godkendelse af en ny kejser. Det var mest en formssag, men alligevel var senatet dog en faktor af betydning, der kunne danne en vis modvægt til kejsermagten.

Romerrigets højdepunkt

Under kejserne fortsatte ekspansionen. Augustus gjorde Ægypten og det meste af Balkanhalvøen til romerske provinser. Derimod mislykkedes et fremstød mod germanerne. I år 9 trængte en romersk hær bestående af tre legioner under ledelse af Varus fra Rhinen frem mod øst, ind på germanernes stammeområde. I et slag ved Teutoburgerskoven tæt ved Osnabrück blev de besejret og massakreret af germanske stammer under ledelse af Arminius, der havde en fortid som soldat i den romerske hær. Det var en tiendedel af Roms væbnede styrker, der blev tilintetgjort.

9. Tacitus om slagmarken i Teutoburgerskoven

Den romerske forfatter Tacitus skriver omkring år 110 om, hvordan en romersk ekspedition opsøgte slagmarken 6 år efter, antagelig for at begrave de faldne romeres jordiske rester.

"Varus' første lejr med sit store udlæg og opmålte kvarterer demonstrerede tre legioners arbejde. Dernæst en halvt nedbrudt vold og en flad grav. ... I området imellem lå blegede knogler spredt for alle vinde eller i bunker, alt efter om de stammede fra dem, som havde været på flugt, eller fra dem, som havde gjort modstand. Spredt overalt lå stumper af spyd og af heste, mens menneskekranier var banket op på træerne. I lundene omkring sås barbarernes altre, hvor de havde slagtet officerer og befalingsmænd. Overlevende, som havde undsluppet slaget, ... fortalte, at dér var legaterne (:øverstbefalende for en legion) faldet, og her var legionsørnene blevet frarøvet dem, og ... her havde (Varus) tilføjet sig selv døden. ... De fortalte også om det sted, hvor Arminius havde holdt sin brændende tale, og om hvor fangehuller og torturkamre lå, og om hvorledes han havde hånet legionærerne."

Efter dette nederlag opgav romerne at trænge længere frem mod nordøst. Rigets nordøstgrænse kom til at følge Rhinen og Donau, og mellem disse to floder byggedes en mægtig grænsemur – Limes. England blev en del af imperiet efter en invasion i år 43.

Som en fuldstændig afrunding af romernes herredømme over Middelhavets kyster blev Mauretanien, det nuværende Marokko, indlemmet i år 42. Dermed blev Sahara-ørkenen romerrigets sydgrænse. Et par årtier senere skubbede romerne imperiets østgrænse helt frem til floden Eufrat i det nuværende Irak. Den romerske ekspansion under kejserne tjente først og fremmest det formål at skaffe riget sikre grænser, der var lette at bevogte og forsvare. Sin største udstrækning nåede romerriget, da det i 107 undertvang Dacien, det nuværende Rumænien.

Romaniseringen

Den østlige, græskpåvirkede del af romernes imperium var højtudviklet. Her havde bykulturen og polisbegrebet udviklet sig, og herfra havde romerne hentet utallige kulturpåvirkninger.

Den vestlige og nordlige del af imperiet havde slet ikke eller kun i ringe grad haft del i bykulturen, men overalt, hvor romerne fik herredømmet, grundlagde de byer, hvoraf nogle i dag hører til Europas vigtigste: London, Paris, Lyon, Strasbourg, Bordeaux, Köln, Wien, Budapest. I mange tilfælde opstod byerne af de befæstede romerske militærlejre, der var opbygget efter en ganske fast, kvadratisk grundplan.

Forum Romanum var ikke alene Romerrigets politiske og religiøse centrum, men også en central markedsplads. De fleste af de bevarede bygninger er fra den tidlige kejsertid. Forum Romanum fotograferet i 2005 af Stefan Bauer.

For romerne var det utænkeligt, at et område lod sig styre uden byer som centrum for den økonomiske aktivitet og den politiske magt. Deres imperium blev et system af selvstyrende, men kontrollerede bystater. Hver enkelt bystat havde sin lov, udstedt af kejseren. Lovene kunne variere, men de var i deres grundform alle udformet efter den romerske bystats model. Overalt i imperiet har der været opstillet bronzetavler med byens lov indgraveret, så alle indbyggere, der kunne latin eller – i øst – græsk, kunne læse den.

Byerne udformedes efter romersk mønster. De havde et centralt torv, forum, og et rådhus. De havde teater, badeanstalter, templer, arenaer, væddeløbsbaner osv. Og byernes vandforsyning blev der sørget for med imponerende vandledninger, der førtes gennem landskabet med jævnt fald ved hjælp af akvædukter. I et enkelt tilfælde – i Tunis – over en afstand af 132 km.

I arkitekturen fastholdtes romersk byggeskik. I det kolde Nordengland såvel som i det afsindigt varme Marokko var de skyggefulde søjlegange det centrale element.

De talrige bystater blev bundet sammen af et højtudviklet vejnet af mange tusind kilometers længde. De vigtigste veje var brolagte, og med regelmæssige mellemrum var der rejsestationer, hvor man kunne overnatte og lade sine trækdyr hvile ud.

10. Den græske taler Aelius Aristeides (117-181) om den romerske fred

Af en hyldesttale til kejser Marcus Aurelius, der havde ydet støtte til genopbygningen af byen Smyrna, der var blevet ødelagt af jordskælv i 178.

”Ingen i verden bærer våben mere, men går klædt i festdragt. Bjergpassene er blevet åbnet, floderne kan passeres over broer, ørkner er blevet beboet. By ligger ved by. En fri uhindret transport forbinder selv de fjerneste lande. Usikkerhed og fare er blevet til sagn. Havene er fyldt med skibe, vejene af mennesker og vogne.”

De områder, hvor romerne udbredte bykulturen, romaniseredes. Den lokale overklasse lærte sig latin, efterlignede romersk livsstil og fik efterhånden romersk statsborgerskab. De var altså i princippet både borgere i deres egen by og i Rom. I 212 tog kejseren det sidste skridt og gav alle indbyggere i imperiet romersk statsborgerskab.

I Frankrig, Spanien, Portugal og Rumænien satte romaniseringen sig så stærkt igennem, at de oprindelige lokale sprog veg for forskellige varianter af latin, der blev udgangspunkt for udviklingen af de moderne romanske sprog.

Romaniseringen er udtryk for den udbredte accept af det romerske imperium. Kejserne behøvede kun sjældent at bekymre sig om lokale oprør. Der var indlysende fordele ved at være en del af imperiet, som skaffede indre ro og sikkerhed.

Romerne, germanerne – og Danmark

I den romerske selvforståelse var romerriget lig med den civiliserede verden. Uden for rigets grænser fandtes der kun stammer og riger af mindre betydning. Men det betød ikke, at romerne ikke interesserede sig for det, der lå uden for romerriget, eller at romersk kulturpåvirkning ikke nåede ud over dets grænser.

Med de germanske stammer var romerne hyppigt i konflikt. Af rent sikkerhedspolitiske grunde lagde romerne derfor vægt på at have kontakt med germanerne, at holde sig orienteret om magtforholdene mellem stammerne og at modvirke en samling af dem rettet mod romerne. Romerne dyrkede venskabelige forbindelser med betydningsfulde høvdingeslægter, og kostbare gaver var vigtige elementer i sådanne diplomatiske forbindelser.

Også det nuværende Danmark var beboet af germanere, men romernes kendskab til dette område var yderst begrænset. Man ved, at

en romersk flåde sejlede op langs Jyllands vestkyst i år 5, men denne ekspedition blev ikke fulgt op efter romernes store nederlag i år 9.

Når det drejer sig om kontakten mellem datidens danskere og romeriget er der kun arkæologiske kilder at bygge på. I en stormandsgrav i Hoby på Lolland har man fundet et kostbart romersk drikkeservice i sølv. I bunden af sølvbægrene er indgraveret navnet Silius, og det er måske den Silius, der fra 14 til 21 var romersk øverstkommanderende ved Rhin-grænsen. Man ved bare ikke, hvordan servicet er havnet på Lolland. Det kan være plyndringsgods, men det kan også være en gave fra Silius til en lokal høvding på Lolland.

Blandt germanerne rekrutterede romerne også en stor mængde lejesoldater, og germanske stormandssønner har tjent som officerer i den romerske hær – bl.a. Arminius. Her har de fået kendskab til romersk krigskunst og romerske våben, og de er i stor stil blevet eksporteret til germanerne. Det ved man fra mange udgravninger, hvor der er fundet romerske våben. I Danmark er der gjort særligt store fund, fordi bevaringsforholdene i moserne er meget gunstige. I Illerup Ådal syd for Århus har man således udgravet våben og udstyr, der er blevet nedlagt som offer omkring år 200. Det har tilhørt en besejret hær på mindst 1000 mand, og dens udstyr har været en kombination af romerske og germanske produkter. 150 sværdklinger stammer fra romerske værksteder i Gallien. Blandt fundene er også 200 romerske mønter, de seneste fra 188.

De mange fund af mønter, militært udstyr og luksusgenstande vidner om en betydelig handel. Hvad germanerne har kunnet levere til romerne ved man ikke med sikkerhed, men det kan have drejet sig om rav, skind og slaver.

Hoby-bægrene, der har motiver fra Illiaden, er vidnesbyrd om kontakt mellem datidens danskere og romeriget.

Grænserne trues – soldaterkejserne 193-285

Diplomati var ikke tilstrækkeligt som sikkerhedspolitisk middel. Diplomati måtte som basis have et meget stærkt militær, der kunne afskrække de fremmede folk fra at krænke rigets grænser og gøre indfald i det – for germanerne at se – uhyre velstående og højtudviklede romerske rige. Det krævede store ressourcer at sikre rigets lange grænser, og militæret kom også til at spille en afgørende rolle i samfundet og i politikken.

De militære opgaver voksede i omfang, da imperiet i 230'erne blev stillet over for farlige trusler udefra. I øst var det persiske partherrige blevet en stormagt, der alvorligt truede Roms herredømme over Lilleasien. Fra nord begyndte germanske stammer at gøre indfald i riget. Romerne blev trængt i defensiven.

Grænseforsvaret forstærkedes, byer bag grænserne fik forsvarsmure, og der oprettedes mobile hærstyrker, der kunne sættes ind, hvor grænseforsvaret blev gennembrudt. Det krævede en kraftig stigning i beskatningen, som lagde tunge byrder på befolkningen.

Germanernes hærgninger og den forværrede økonomiske situation skabte nød og elendighed i især den vestlige del af imperiet, og befolkningstallet faldt meget markant. Det blev svært at finde det nødvendige mandskab til hærene inden for imperiets grænser. Man blev mere og mere afhængig af at rekruttere lejesoldater uden for riget, først og fremmest blandt germanerne. Riget befandt sig som i en tilstand af belejring, hvor alle ressourcer måtte samles for at holde fjenderne stangen.

Samtidig var selve det centrale styre på vej ud i kaos. I 193 var adoptivkejsersystemet brudt sammen, og i de følgende 100 år fra 193 til 285 var det hærene, der bestemte, hvem der skulle være kejser. Det kaldes "soldaterkejsernes" periode. I de professionelle hære var der gode muligheder for at gøre karriere og arbejde sig op i det militære hierarki, man kunne tilmed blive feltherre, og en feltherre kunne få ambitioner om at blive kejser. Den ene kejser afløste den anden ved militærkup, hvor snart den ene snart den anden armé udråbte sin hærfører til kejser. Både en araber, en afrikaner og en germaner nåede at blive kejser som kulmination på en militær karriere. Det udviklede sig til det rene anarki mod periodens slutning, hvor man flere gange havde mere end én kejser på samme tid. Kejsernes gennemsnitlige regeringstid var to et halvt år, og nogle kejsere nåede ikke at sætte deres ben i Rom, før de var blevet væltet.

Romerriget havde kurs mod afgrunden.

Stabilisering og sammenbrud 285-476

I slutningen af 200-tallet blev situationen stabiliseret. I 284 blev hærføreren Diocletian (285-305) udråbt til kejser af sine tropper, og året efter blev han enehersker og fik gjort en ende på anarkiet. Diocletian var af meget ydmyg social herkomst, formentlig søn af en frigiven slave. Han var ikke romer, men stammede fra Dalmatien, – det nuværende Kroatien – hvor han byggede et palads, der senere blev til byen Split.

Diocletian mente, at riget var for stort til at kunne regeres af en enkelt hersker, og han delte det i fire dele, hvoraf to styredes af sideordnede kejsere, der bar titlen Augustus, og to af underordnede medkejsere med titlen Cæsar. Systemet fungerede kun så længe, Diocletian regerede. Da han trak sig tilbage til sit palads, udbrød der borgerkrig mellem de øvrige kejsere. Sejrherren her var Konstantin (306-337), der videreførte Diocletians reformarbejde.

I denne periode nåede den kejserlige enevælde sit højdepunkt. Senatets beføjelser, der nu kun var formelle, blev helt afskaffet, og der indførtes nye hofceremonier, hvor man skulle gøre knæfald for kejseren efter orientalsk – persisk – forbillede. Det blev ved lov påbudt at ofre til kejseren, som fik guddommelig status. Mens Augustus kaldte sig folkets tjener og førstemand, var Diocletian og hans efterfølgere statens og folkets herre og hersker: dominus.

Hærene forøgedes yderligere for at sikre grænserne, og kejserne skulle skaffe ressourcer til dette militær, selv om der var fald i befolkningstallet, arbejdskraftmangel og faldende produktion. Løsningen var tvang og kontrol. Militæret og bureaukratiet kontrollerede samfundet på totalitær vis. Byernes selvstyre blev en illusion.

Beskatningen blev sat i system og underlagt kejserlige embedsmænd. Det blev pålagt de enkelte håndværkerlav at levere bestemte varemængder til staten, og håndværkerne fik forbud mod at opgive deres håndværk og forlade deres by, og bønder fik forbud mod at forlade deres jord. De enkelte byer blev desuden pålagt arbejdsydelser: vedligeholdelse af veje, akvædukter o.l.

Kejserne havde gang på gang været i pengene, når soldaternes sold skulle betales, og de havde ofte som en nødløsning forringet sølvindholdet i mønterne. Det var en livsfarlig kurs, for det ødelagde tilliden til pengene og var ensbetydende med ukontrollable prisstigninger. Diocletian forsøgte at bekæmpe denne inflation med en lov, der fastsatte maksimumpriser og maksimumlønninger. I praksis var det naturligvis umuligt at håndhæve en sådan lov.

11. Af kejser Diocletians prislov 301

Der blev fastsat maksimalpriser for 1400 produkter.

"Hvem er så opblæst og så blottet for menneskelige følelser, at han kan være uvidende om, ... at i den handel, der finder sted på markederne eller foregår til daglig i byerne, har overdrevne priser bredt sig så vidt, at det uhammede begær efter profit hverken tæmmes af rigelige forsyninger eller frugtbare år. ...

Hvem ved ikke, at frækheden truer den offentlige velfærd ... alle vegne, hvor ... vore hære sendes hen. Ikke blot i landsbyer eller større byer, men også på alle veje fremkalder den et ønske om at presse priserne for købmandsvarer, ikke på det firedobbelte eller ottedobbelte, men sådan, at det menneskelige sprog ikke kan beskrive priserne eller give selve handlingen navn. ... Derfor har vi besluttet, at der skal fastsættes maksimalpriser for varer og tjenesteydelser."

Fra Rom til Konstantinopel

Især i den vestlige del af romerriget var landbruget hårdt ramt af hæringer og beskatning, og hertil kom, at der blev stadig færre slaver. Der var jo ikke længere tale om erobningskrige, men forsvarskrige. Det skabte en ændring af landbrugsstrukturen. Der blev færre store, slavedrevne godser, bestyret af en betroet slave eller frigiven. I stedet udstykkede godsejerne jorden og forpagtede den ud til småbrugere, der ofte var tidligere slaver eller børn af slaver. Landbrugets tilbagegang ramte byerne, der jo levede på landbrugets produktion. Især i vest var bykulturen i tilbagegang. Den østlige del af riget blev i stigende grad dets kerneområde.

Konstantin, der fik tilnavnet "den Store," tog konsekvensen heraf og flyttede hovedstaden fra Rom til den by, han byggede ved Bosporus og kaldte Konstantinopel, i dag Istanbul.

Af den oprindelige romerske republik var der nu ikke meget tilbage.

Kristendommens sejr

Den romerske gudeverden var stærkt præget af græsk indflydelse. Flere romerske guddomme blev identificeret med tilsvarende græske guder. Den øverste gud var Jupiter, svarende til grækernes Zeus, krigsguden var Mars, kærligheds- og frugtbarhedsgudinden var Venus. Den romerske stat var tolerant og åben over for andre religioner og andre former for kult, og nogle fremmede guder – som den ægyptiske Isis – vandt indpas i den romerske gudeverden.

Fra slutningen af det første århundrede begyndte kristendommen at brede sig fra Palæstina ud over imperiet. Kristendommen var i sit udgangspunkt en variant af jødedommen, men udviklede sig til at blive en selvstændig religion, der i modsætning til jødedommen var universel. Mens jøderne ventede en Messias, der skulle udfri det jødiske folk, opfattede de kristne Kristus som den Messias, der skulle frelse hele menneskeheden.

Kristendommen var helt forskellig fra de religioner, romerne var vant til. De kristne var monoteister, og perspektivet i den kristne gudsdyrkelse var ikke primært at opnå lykke og fremgang i dette liv, men derimod at vinde det evige liv efter døden. Mens romernes i deres religion tilbad styrken og magten, var de kristne idealer ydmyghed og selvopofrelse.

I konkurrence med andre religioner fra Mellemøsten bredte kristendommen sig stærkt i det andet og tredje århundrede. Den appellerede i begyndelsen mest til de lavere klasser – og til kvinder. For de kristne var alle mennesker lige over for Gud. Hvis man tilsluttede sig en kristen menighed i en by, blev man desuden en del af et solidarisk fællesskab, hvor man kunne hente hjælp og støtte. Efterhånden fandt troen også fodfæste blandt de højere klasser. I begyndelsen af det tredje århundrede var der kristne blandt Roms senatorer og blandt hoffets embedsmænd.

Kristendommen kom i konflikt med den romerske stat, fordi de kristne nægtede at tage del i den officielle kult, i dyrkelsen af den enkelte bys skytsguder og i ofring til kejseren. Det opfattedes som manglende loyalitet over for staten. Det var også i sig selv mistænkeligt, at de kristne skabte deres eget organisatoriske netværk. Den enkelte menighed var en enhed, der afgrænsede sig fra det øvrige samfund, og som stod i forbindelse med andre menigheder overalt i riget. De kristne havde også udviklet et hierarki, hvor biskopper førte tilsyn med menighederne. Totalitære stater er altid på vagt over for organisationer, de ikke selv kontrollerer.

Der forekom derfor også jævnlige udbrud af kristenforfølgelser – begyndende med kejser Nero i 64, der anklagede de kristne for at have stukket Rom i brand. Det var dog først omkring 200, at forfølgelserne blev systematiske og omfattede hele riget.

I 202 forbød kejseren folk at konvertere til kristendommen, og i 258 indførtes der strenge straffe for folk, der ikke ville deltage i ofring til guderne. For senatorer var der tale om dødsstraf.

12. Ofriingsattest på papyrus fra Ægypten, 26. juni 249

"Til dem, der er sat til at inspicere ofringerne i landsbyen på Alexanderøen.
Fra Aurelius Diogenes, søn af Satabos, hjemmehørende i landsbyen på Alexanderøen – ca. 72 år gammel – ar over højre øjenbryn:

Jeg har visselig altid ofret til guderne, og nu har jeg – i henhold til ediktet – i Eders nærværelse både ofret, frembåret drikoffer og spist af offerdyrene. Dette beder jeg jer at attestere.

Lev vel!

Jeg, Aurelius Diogenes, er ansøgeren.

Jeg attesterer herved, at Aurelius Syrus Diogenes har ofret i vor nærværelse.
(ulæselig underskrift)

I første regeringsår under imperator Cæsar Gaius Messius Quintus Trajanus, den fromme, lykkelige og ophøjede. 2. dag i Epefi (:månedens navn)"

Kejser Konstantin den Store blev døbt på sit dødsleje i 337, og i de følgende årtier blev kristendommen stadig mere dominerende i romerriget. Konstantin den Store som kristen fyrste. Mosaik fra ca. 1000.

De kristne afviste anklagerne om, at de ikke var loyale over for staten. I forsvarsskrifter fremhævede de, at de var gode og lydige borgere og henviste til et sted i Markusevangeliet, hvor Jesus siger "Giv kejseren, hvad kejserens er, og Gud, hvad Guds er". Det blev udlagt som en befaling om at underkaste sig statsmagten. Kejserne var heller ikke i stand til at standse kristendommens vækst eller at forhindre, at kirken blev stadigt fastere organiseret.

I 300-tallet skiftede kejserne derfor fuldstændig strategi. Der blev udstedt skelsættende love om religionsfrihed for de kristne i 311 og 313, og kejser Konstantin den Store, (306-337) gik selv over til kristendommen og blev døbt på sit dødsleje. I de følgende årtier blev kristendommen stadig mere dominerende, og i 391 og 392 forbød kejser Theodosius (347-395) simpelthen alle andre religioner. Kristendommen var blevet en statsreligion, og romerrigets århundredlange tradition for religiøs tolerance og mangfoldighed var forbi.

13. Af Kejser Theodosius den Stores religiøse lovgivning, 391

"Blodige skuespil strider imod offentlig fred og ro. Derfor vil vi, eftersom vi har forbudt gladiatorkampe, at de, der tidligere blev dømt for deres forbrydelser til at deltage i dem, i stedet skal arbejde i minerne, så de kan straffes uden udgydelse af blod.

Det er nødvendigt, at rettighederne til religionsdyrkelse kun gives til tilhængerne af den katolske (:almindelige kristne) tro. Vi ønsker, at kættere og splittelsesmagere ikke alene undtages fra disse rettigheder, men også pålægges bøder.

Det bestemmes, at templerne alle steder og i alle byer straks skal lukkes. ... Vi bestemmer også, at vi skal ophøre med at ofre."

Hvorfor skete dette skifte? En afgørende grund var selvfølgelig kristendommens gennemslagskraft. Den havde bredt sig til hele romerriget og havde modstået statens periodevise forfølgelser. Den var samtidig universel, hvilket i praksis vil sige, at den forenede alle nationer i romerriget. For kejserne og for staten kunne den derfor tjene som en samlende kraft i riget. Kejserne blandede sig da også fra 300-tallet i de trosspørgsmål, der gav anledning til splittelse og uenighed mellem kristne, og stræbte efter at holde de kristne samlet i den såkaldte "katolske", dvs. almindelige, kirke.

Folkevandringerne opløser riget i vest

Kejser Diocletian havde ment, at romerriget var for stort til, at det kunne styres af én hersker fra ét politisk centrum. Han havde delt riget i fire dele og havde haft 3 medkejsere. I det følgende århundrede var der både perioder med enekejsere som Konstantin den Store og perioder med flere kejsere, men fra 395 blev delingen i et vestromersk og et østromersk rige permanent.

I de sidste årtier af 300-tallet blev riget igen udsat for massivt pres fra germanske stammer, der gik over Donau og trængte ned på Balkan. Anledningen til denne nye bølge af germanske vandring var et asiatisk nomadefolk, hunnerne, der fra ca. 350 var trængt hærgende frem fra øst. På det tidspunkt havde romerne flere gange accepteret, at germanske stammer bosatte sig på romersk territorium til gengæld for at yde krigstjeneste – det gjaldt bl.a. frankerne. Nu blev presset så stort, at digerne brød sammen.

I midten af 400-tallet trængte hunnerne ind på romersk territorium. Relief fra Centralasien forestillende en af de frygtede nomadekrigere, 500-tallet.

I 406 var en germansk stamme ved navn visigoterne trængt ned i Italien, og tropper fra Rhingrænsen blev kaldt til hjælp for at slå dem tilbage. Det efterlod Rhingrænsen næsten ubeskyttet. Om vinteren væltede store germanske folkemængder over den tilfrosne flod. Frankerne, romernes allierede, forsøgte forgæves at standse dem.

Det vestromerske rige stod magtesløst over for invasionen. De germanske stammer slog sig ned i riget og etablerede deres egne uafhængige høvdingedømmer og stammeområder i Gallien, Spanien og til sidst Italien. Vestgoterne slog sig ned i Spanien, frankerne i det nordvestlige Gallien, angler, sakser og jyder overtog England og østgoter og senere longobarder underlagde sig selve Italien.

Fra 476 var der ikke længere nogen kejser i Rom. Det vestromerske rige var blevet afløst af en række germanske kongedømmer. Enheden brød sammen, og den romerske bykultur gik i opløsning. De nye riger overtog dog en lang række væsentlige kulturelementer fra det forsvundne romerrige, først og fremmest den kristne kirke, men også det latinske alfabet og det latinske skriftsprog. I vid udstrækning overtog de invaderende germanere også det folkelige – latinske – sprog, der taltes i de erobrede områder. Det gælder Frankrig og Spanien. De invaderende folk var nemlig et lille mindretal i områder, de vandt kontrol over. Undtagelsen var England, hvor romaniseringen ikke var nået så langt som på fastlandet. Her fortrængte angelsaksisk både de keltiske sprog og latinen.

Det østromerske rige overlevede folkevandringerne og levede videre som et rent græsk kejserdømme. Det gik først til grunde i 1453, da hovedstaden Konstantinopel blev erobret af tyrkerne, som omdøbte byen til Istanbul.

Arbejdsspørgsmål, kapitel 2

1. *Hvad er en "republik"?*
2. *Den romerske republiks forfatning kaldes "aristokratisk". Hvorfor? Er det berettiget?*
3. *Hvad er forskellen på den tidlige republiks opdeling af folk i patriciere og plebejere og den sene republiks skelnen mellem nobilitet, riddere og plebejere?*
3. *Hvordan kunne man gøre politisk karriere i Rom – hvis man tilhørte nobiliteten og hvis man ikke gjorde? Inddrag citaterne 1 og 2.*
4. *Redegør for faserne i Roms udvikling fra bystat til stormagt i Middelhavsområdet ca. ±500 til ca. ±146.*
5. *Hvordan kan man forklare den romerske republiks store succes? Inddrag citat 5.*
6. *Hvilken status fik de erobrede områder i Italien og uden for Italien?*
7. *Hvilke sociale og økonomiske konsekvenser fik den romerske ekspansion? Inddrag citat 6.*
8. *Hvorfor brød den gamle republikanske styreform sammen?*
9. *Hvorfor mener Sueton, at Cæsar havde fortjent at blive myrdet? Citat 7.*
10. *Beskriv Octavians/Augustus' magtstilling. Hvorfor mon den romerske befolkning accepterede hans styre? Inddrag citat 8.*
11. *Hvordan udviklede det romerske kejserstyre sig fra 14 til 193?*
12. *Hvordan udviklede det romerske imperium sig fra Augustus' tid til 212?*
13. *Hvordan styredes imperiet – og hvorfor accepterede de undertvungne folkeslag Roms overherredømme? Inddrag citat 10.*
14. *Hvilke indre og ydre forhold bragte imperiet i vanskeligheder fra ca. 200 – og hvordan forsøgte kejserne at stabilisere riget? Inddrag citat 11.*
15. *Hvorfor vandt kristendommen indpas i romerriget, og hvordan reagerede kejserne på denne nye religion? Inddrag citaterne 12 og 13.*
16. *Hvorfor gik romerriget i opløsning? Forsøg at opstille økonomiske, politiske og udenrigspolitiske grunde.*

